

Historisch overzicht

Groningen ontdekt de aardappel

Omstreeks het midden van de 18e eeuw was de aardappel op de Nederlandse akkers al een gewoon produkt. Ook in het Noorden, waar de Sappemeester Elfringen, de Ruige Witten en de Turken de favoriete aardappelvariëteiten waren. Vooral op de dalgronden in het Gronings-Drents grensgebied was de teelt een succes. De aardappel daar werd daar in die tijd uitsluitend voor de consumptie verbouwd, maar al spoedig ook voor de moutwijnbereiding. Omstreeks 1840 lagen niet minder dan 17 branderijen verspreid over de Veenkoloniën, die zonder uitzondering hun produkt uit aardappelen bereidden. Door de scherpe concurrentie van de Schiedamse branderijen nam hun aantal echter snel af. Na 1860 speelde deze tak van nijverheid geen rol meer op de grondstoffenmarkt.

Haar plaats werd ingenomen door de aardappelmeelindustrie, die door de Amsterdammer J.A. Boon in de Veenkoloniën geïntroduceerd werd. Deze bouwde in 1840 in Muntendam een fabriekje waarin hij aardappelen tot zetmaal ging verwerken. Zijn afzet vond hij in de textielindustrie, die het meel onder andere gebruikte bij het versterken van katoenen draden. Boon had weinig succes. Hij miste de energie en het zakelijk inzicht om zijn bedrijfje uit te tillen boven het niveau van een huisindustrie. De pionier kreeg vele opvolgers, die geïnspireerd werden door de grote afzetmogelijkheden in de zich snel uitbreidende textielindustrie.

De grote vraag naar fabrieksaardappelen stimuleerde de teelt. Vooral na de introductie van kunstmest nam de verbouw op de oude cultuurgronden toe en werd het veengebied in hoog tempo ontgonnen.

De opkomst van de boerenfabrieken

Oorspronkelijk zorgden de boeren uitsluitend voor de grondstof van de aardappelmeelindustrie. Zij leverden de aardappelen en lieten de produktie van het meel en de verkoop daarvan over aan particuliere bedrijven van "speculatieve" fabrikanten. In de tachtiger jaren van de vogue eeuw waren er al zo'n 20 speculatieve aardappelmeelfabrieken, die elkaar fel beconcurrerden op de grondstoffenmarkt. De vraag was dikwijls groter dan het aanbod. De boeren profiteerden van deze krapte op de markt en bepaalden veelal zelf hun prijs.

In 1890 vond een aantal speculatieve fabrikanten elkaar in de "Vereniging van aardappelmeelfabrikanten". Deze vereniging behartigde de gemeenschappelijke belangen van haar leden met betrekking tot de aardappelcultuur en de produktie van en de handel in aardappelen. De aardappelboeren ontdekten tot hun grote schrik dat zij niet langer de prijs zelf konden bepalen. Zeven jaren later bond W.A. Scholten als grootste aardappelmeelfabrikant de boeren met handen en voeten aan de landbouwindustrie. Hij stichtte de vereniging "Eureka", waar alle particuliere fabrikanten lid van werden. Eureka kondigde uniforme inkoopprijzen af.

Het was niet verwonderlijk dat de boeren onder het prijzenjuk van Eureka probeerden uit te komen. Deze horigheid aan de industrie leidde tot de oprichting van de coöperatieve fabrieken. De boeren gingen zelf hun aardappelen verwerken en verkopen. Een jaar na de oprichting van Eureka waren er al drie van dergelijke fabrieken gesticht.

De particuliere fabrieken kregen het steeds moeilijker, vooral na 1912 toen zij tenslotte in verwerkingscapaciteit door de boerenfabrieken overvleugeld werden en de grondstof minder gemakkelijk konden verkrijgen. In 1912 en 1913, jaren met zeer grote aardappeloogsten, kregen zij nog een kans om een grote campagne te maken. Maar opnieuw zetten zij met hun uniforme prijzen de boeren klem, wat de uitbreiding van de coöperatieve aardappelmeelindustrie heeft bevorderd. Van 1912 tot 1916 steeg het aantal boerenfabrieken van 13 tot 22. Ook in het landschap Westerwolde besloten de boeren hun aardappelen zelf te verwerken.

Oprichting en doelstelling van de Coöperatieve Vereniging Aardappelmeelfabriek "Westerwolde"

Het initiatief tot de oprichting van "Westerwolde" werd genomen door de landbouwvereniging Vriescheloo. Op de vergadering van 18 maart 1913 werd hietoe besloten, zo meldt ons de Provinciale Groninger Courant van 20 maart. Het animo om voor ? 200,-- per aandeel deel te nemen in het grondkapitaal van de vereniging was groot. Nog vóór de officiële oprichting waren er al 800 aandelen geplaatst. De oprichtingsakte werd op 4 juli 1913 verleden voor C.C. van Ingen, notaris te Wehe.

De doelstelling van de vereniging berpekte zich aanvankelijk tot het vermalen van aardappelen van haar leden. In 1923 breidde de algemene ledenvergadering het takenpakket uit. Het stichten van nevenbedrijven en eventuele aansluiting bij

samenwerkingsverbanden werd statuair vastgelegd. In feite betekende dit een aanpassing van de statuten aan een situatie die al lang bestond, omdat "Westerwolde" zich vanaf het begin heeft bezig gehouden met allerlei nevenactiviteiten.

De beginjaren

In de nazomer van 1914 draaide de fabriek haar eerste campagne. De verwerkingscapaciteit van 500.000 hl. per campagne was ruim voldoende om de aangeboden aardappelen van de leden te kunnen vermalen. De verkoop van het geproduceerde aardappelmeel verliep aanvankelijk moeilijk. In 1915 had de regering namelijk de vrije export van aardappelmeel aan banden gelegd en de verkoop ervan gecentraliseerd. Een stijging van de meelprijs zorgde ervoor dat "Westerwolde" toch het eerste boekjaar met een voordelig saldo kon afsluiten. De jaren 1916 - 1918 waren eveneens gunstig, alhoewel het winstcijfer onevenredig beïnvloed werd door de goede uitkomsten van de nevenbedrijven.

Na de oorlog daalde de meelprijs en bereikte in 1920 een dieptepunt. De resultaten waren dan ook slecht, maar niet alleen door de lage prijzen. "Weest voorzichtig, daar ons in de naaste toekomst verrassingen zullen wachten", merkte een bezorgd, maar nog niets vermoedend lid op tijdens de jaarvergadering van 5 november 1921. De werkelijke verrassing werd een later door de accountant van de vereniging aan het bestuur gepresenteerd. De directeur van de fabriek had op grote schaal fraude gepleegd. Samen met het exploitatieverlies bedroeg het negatief saldo van de vereniging ? 691.115,47, waarvoor de leden aansprakelijk waren. Per aandeel moest ? 375,-- gestort worden om het geleden verlies te dekken. De dagelijkse leiding werd georganiseerd.

De nieuwe directeur, nu chef-boekhouder genoemd, behield de technische en de administratieve leiding, maar werd daarin voortaan bijgestaan en gecontroleerd door een gedelegeerd bestuurslid. De bedrijfsresultaten na de reorganisatie waren uitstekend. De ledenaandeelhouders waren tevreden. De werknemers van het bedrijf echter niet. Na het financiële debâcle hadden zij een loonsverlaging moeten accepteren. In oktober 1927 wilden zij dit, gezien de goede exploitatiecijfers, ongedaan maken. Het bestuur wilde evenwel niet op hun eisen ingaan. Na een korte staking werd een loonsverhoging van ? 1,-- à ? 1,50 per week toegestaan. Soortgelijke conflicten deden zich ook voor in augustus 1928 en in de eerste helft van 1929.

In 1929 kwam er een einde aan de goede tijd voor de aardappelmeelindustrie. De meelprijs daalde scherp en veel fabrieken bleven met onverkochte voorraden zitten. Vooral de fabrieken die aangwsloten waren bij het Aardappelmeel Verkoop Bureau (AVEBE) hadden grote overschotten. De ongebonden of "vrije" fabrieken waren er echter wel in geslaagd hun meel af te zetten, zij het tegen lage prijzen. Zowel door de AVEBE als door de "vrije" fabrieken werd aan de regering financiële steun gevraagd. De regering stemde toe, maar dwong wel een samenwerking af tussen AVEBE en de "vrije" fabrieken. Daartoe werd in 1932 de commissie Warner opgericht, die bepaalde welke voorraden van de aangesloten aardappelmeelfabrieken verkocht mochten worden.

In 1933 maakte de landbouwcrisiswet een einde aan de vrijblijvende samenwerking in de commissie Warner. De export van aardappelmeel werd geregeld door de Nederlandse Aardappelmeelcentrale (NAMC), die in 1934 van start ging. Aan de teelt van fabrieksaardappelen werden beperkingen gesteld. Voortaan mochten alleen aardappelen vermalen worden waarvoor een teeltvergunning was afgegeven. Het bestuur van "Westerwolde" was niet gelukkig met deze gang van zaken. De voorzitter H.E. Mellema vond dat "Alles gepast en gemeten uit Den Haag kwam. Maar de bedrijfsresultaten waren goed. In financieel opzicht was de vereniging weer gezond en het bestuur besloot te investeren om de hoeveelheid geproduceerd meel per hl. aardappelen te kunnen opvoeren. In de zomer van 1935 werd naast de bestaande outillage een nieuwe produktielijn opgezet, waardoor "Westerwolde" in één klap tot de meest moderen aardappelmeelfabrieken van Nederland ging behoren.

Naast de verhoging van het rendement werd er ook aan andere facetten aandacht geschonken. Zo zijn er plannen geweest voor de stichting van een butyl-alcoholfabriek samen met de andere coöperatieve fabrieken. De financiering van dit project bleek echter een onoverkoombare hindernis. Succesvoller waren aanvankelijk de proeven met bakmeel, dat ongeveer voor 10% uit de aardappelmeel bestond. Maar ook nu kwam de financiering niet van de grond Inv.nr. 612.. De vereniging was ook geïnteresseerd in de research naar aardappelmeelderivaten. Hiervoor werd samen met de aardappelmeelfabriek "Onder Ons" een laboratorium in de Krim ingericht. Tot een afronding van het onderzoek is het nooit gekomen. Evenmin heeft "Westerwolde" succes gehad bij de ontwikkeling van plannen om het eiwit dat in het produktiewater achterblijft terug te vinden.

De tweede wereldoorlog

In de oorlogsjaren ging de overheidsbemoeiing met de aardappelindustrie door. De NAMC, later gevolgd door het Aan- en Verkoopkantoor van Akkerbouwprodukten (AVA) en het Bedrijfsschap voor Aardappelen, bleef de centrale instantie waarmee "Westerwolde" te maken had. Het beleid van de regering was in de eerste plaats gericht op de voedselvoorziening. Dit had tot gevolg dat grote partijen fabrieksaardappelen gereserveerd werden voor de consumptie. "Westerwolde" moest hiervoor gemiddeld 42,5% van haar quantum afstaan. Desondanks bleven er genoeg aardappelen over om redelijke campagnes te maken.

-

Opbouw en fusie

De jaren na de oorlog kenmerkten zich door een verregaande samenwerking van alle aardappelmeelfabrieken, Dit gebeurde aanvankelijk in de Stichting Nederalndse Aardappelmeelexport, later in de Aardappelmeelconventie. Bij "Westerwolde" was het vertrouwen in de toekomst groot, wat gestalte kreeg in een aantal technische verbeteringen en een uitbreiding van de verwerkingscapaciteit tot 700.000 hl. per campagne. Dit laatste gebeurde in 1952.

De innovaties bleken echter niet de gewenste resultaten af te werp[en; men had de nieuwe techniek nog niet voldoende onder de knie. Het rendement van de fabriek was laag in vergelijking met andere aardappelmeelfabrieken. Dit beïnvloedde de uitkeringen aan leden en niet-leden negatief. Het gevaar bestond dat zij voortaan zouden afzien van levering aan "Westerwolde", waardoor de grondstoffenpositie in gevaar kon komen. Daarnaast was de vereniging ontevreden over het door de conventie toegewezen quantum aardappelen, dat verhoogd diende te worden. De AVEBE had een belangrijke stem in de conventie. Bovendien werkte zij sinds 1950 aan de ontwikkeling van aardappelmeelderivaten. Al met al redenen genoeg om aansluiting bij deze organisatie te overwegen. Op 1 juli 1956 werd "Westerwolde" lid van de AVEBE.

In 1962 besloot de algemene ledenvergadering te fuseren met de aardappelmeelfabrieken "Ter Apel e.o." en "Musselkanaal". Deze schaalvergroting zou volgens de leden de exploitatiekosten verlagen, waardoor de uitkeringen verhoogd konden worden. De

produktie werd op voorhand al overgebracht naar de toekomstige fusiepartners. De fabriek in Veelerveen werd ontmanteld. Twee jaren later was de fusie rond. De gebouwen werden verkocht aan de Aankoopvereniging van de Westerwoldse Landbouwmaatschappij. De combinatie van de drie fabrieken heet thans de "Coöperatieve Vereniging Aardappelmeelfabriek Westerwolde, Ter Apel, Musselkanaal" (W.T.M.) en is gevestigd in de gemeente Vlagtwedde.

De nevenactiviteiten

"Westerwolde" heeft al in haar beginjaren een aantal nevenactiviteiten ontwikkeld, die zijdelings verband hielden met het hoofdbedrijf, de produktie van aardappelmeel. De belangrijkste ervan waren het landbouwbedrijf en de veenderij. Daarnaast heeft de vereniging zich nog bezig gehouden met het drogen van aardappelen en het fabriceren van turfstrooisel.

De aardappeldrogerij

Bij de verwerking van de aardappel tot aardappelmeel gaat het daarin aanwezige eiwit verloren en wordt het afgevoerd door het produktiewater. Droogt men de aardappel alvorens hem tot meel te verwerken, dan blijft het eiwit gebonden aan het aardappelmeel. Het bestuur van "Westerwolde" was ervan overtuigd dat er voor dit eiwitrijk aardappelmeel, door haar "Gries" genoemd, een markt was. Ook de regering zag mogelijkheden in dit produkt. Zo kon gries verwerkt worden in broodmeel of in veevoeder.

In 1918 pakte de regering de zaken groots aan. Er konden 30 aardappel- en groentedrogerijen gesticht worden die voor 80% gesubsidieerd zouden worden. Ook "Westerwolde" maakte van deze regeling gebruik. De afzet van het gries liep aanvankelijk bijzonder goed, maar verflauwde na enkele jaren. De griesproduktie werd afgebouwd en de drogerij werd gedeeltelijk omgebouwd tot een aardappelmeelfabriek. In maart 1922 brandde de voormalige drogerij geheel uit, wat een definitief einde maakte aan het griesavontuur.

De exploitatie van de vloeivelden

Het waterschap Westerwolde stelde bij de stichting van de aardappelmeelfabriek de voorwaarde dat er bij 100.000 hl. verwerkingscapaciteit 50 ha. vloeiveld aanwezig moest zijn waarop het produktiewater in eerste instantie geloosd kon worden. Na bezinking mocht het

water gespuid worden op het oppervlaktewater, waardoor dit minder vervuild zou raken. In 1920 had "Westerwolde" hiervoor 260 ha. onontgonnenland in bezit. Deze grond werd verveend, ontgonnen en vervolgens gebruikt als vloeiveld. door het bezinksel, afkomstig uit het produktiewater, waren deze terreinen bijzonder vruchtbaar, zodat ze tevens geschikt waren landbouw. Deze activiteiten ondernam de vereniging in eigen beheer.

De veenderij en turfstrooiefabriek

De verveening bleek een uitstekende kwaliteit fabrieksturf op te leveren, die voor een goede prijs verkocht kon worden. Tevens werd er het zogenaamde "Bolsterturf" gestoken, dat sinds 1916 verwerkt werd tot turfstrooisel in een eigen fabriek.

Op den duur bleken de resultaten van de veenderij en de turfstrooiefabriek niet aan de verwachtingen te voldoen. In maart 1923 werd de turfstrooiefabriek gesloten Inv.nr. 36, maart 1923.. De veenderij heeft het een aantal jaren langer uitgehouden. Vermoedelijk is in het begin van de jaren dertig aan dit bedrijf een einde gemaakt. De verveening werd voortaan aan derden uitbesteed.

De boerderij

In 1914 had de boerderij een grootte van 15 ha. die in 1938 toegenomen was tot meer dan 200 ha. In 1955 besloot "Westerwolde" het tot die tijd gevolgde systeem van bevoeiing te verlaten en over te gaan op het gebruik van bezinkingsbassins, waarvan er twee werden aangelegd. Hierdoor verdween in feite het bestaansrecht van het landbouwbedrijf, maar tot liquidatie kwam het niet.

Evenmin werd de boerderij in de zestiger jaren afgestoten; het landbouwbedrijf bleef bestaan en werd opgenomen in de W.T.M.

Het bedrijf

De organisatie

De organisatievorm van "Westerwolde" was die van een vereniging op coöperatieve grondslag, met als hoogste instantie de algemene ledenvergadering. Deze koos uit haar midden het bestuur, dat uit zeven leden bestond. Elk jaar trad een derde deel af, met dien vertande dat men direct herkiesbaar was.

De leden beoordeelden jaarlijks het beleid van het bestuur. Zij hadden het recht om tijdens de algemene ledenvergadering één stem per aandeel uit te brengen. Daartegenover stond de plicht om de fabriek jaarlijks per aandeel 200 hl. aardappelen te leveren. De statuten bepaalden dat zowel natuurlijke personen als rechtspersonen lid konden zijn. Leden moesten tenminste één ha. land bezitten, die geschikt was voor de fabrieksaardappelenteelt. Deze laatste bepaling gold niet voor houders van de zogenaamde oprichters aandelen (uitgegeven vóór 14 juli 1913.).

Aan het bestuur was het technisch en administratief beheer toevertrouwd. Het werd daarin gecontroleerd door de raad van commissarissen, bestaande uit drie leden, die uit en door de algemene ledenvergadering gekozen werden. Elk jaar trad een lid af, dat niet direct herkozen kon worden. De raad had het recht om te allen tijde de boekhouding in te zien, terwijl tenminste één maal per maand een gecombineerde vergadering met bestuur gehouden moest worden.

Voor het dagelijks beheer van de fabriek stelde het bestuur een directeur aan, die zowel de technische als de administratieve leiding had. Na 1923 werd, zoals eerder is vermeld, de directeur chef-boekhouder genoemd en kreeg hij een gedelegeerd bestuurslid naast zich. In 1947 werd voor de technische leiding een afzonderlijke functionaris aangesteld, maar de chef-boekhouder bleef de belangrijkste positie bekleden. Hij hield zich persoonlijk bezig met de in- en verkoop en de administratie, maar ook komen wij hem tegen als produktieleider van de aardappelmeelfabriek, de turfstrooiselfabriek en de drogerij, als personeelsfunctionaris en als vertegenwoordiger van het bedrijf. Kortom: de chef-boekhouder was een duizendpoot.

De boerderij en de veenderij werden gecontroleerd door een lid van het bestuur, de cultuurchef. De dagelijkse leiding was in handen van de "Zetboer". De administratie en de correspondentie werden echter verzorgd door de chef-boekhouder.

De inkoop

De plicht om per aandeel 200 hl. aardappelen te leveren was onlosmakelijk verbonden aan het lidmaatschap van de vereniging. Deze vaste levering gaf de fabriek de garantie van een bepaalde hoeveelheid grondstof, terwijl het lid de zekerheid had zijn aardappelen tegen een redelijke prijs te kunnen verkopen. Bovendien kreeg hij na de campagne een extra uitkering, waarvan de hoogte afhankelijk was van het zetmeelgehalte van de geleverde aardappelen

en de bedrijfsresultaten. Slaagde het lid er niet in uit eigen teelt het verplichte quantum te leveren, dan kon hij zelf op de vrije markt aardappelen bijkopen. Hij kon echter ook het bestuur opdracht geven dit voor zijn rekening te doen. Was hij desondanks niet in staat te leveren, dan kon het bestuur hem een boete opleggen.

Voor leden die zelf geen aardappelen verbouwden gold dezelfde regeling als voor de telers die niet voldoende konden leveren.

Meestal gaven deze niet-verbouwers het bestuur opdracht voor hen bij te kopen. Zij worden gewoonlijk aangeduid als "speculatieve aandeelhouders".

Wanneer het bestuur van oordeel was dat de op aandelen geleverde hoeveelheid aardappelen onvoldoende was voor een rendabele campagne kon het besluiten om extra aardappelen te kopen. Leden konden dan meer aardappelen leveren dan zij verplicht waren. Maar zij moesten voor de verwerking van deze aardappelen een bijdrage leveren in de produktiekosten, het zogenaamde maalloon. Ook deze partijen gaven recht op een einduitkering. Een dergelijke overeenkomst kon ook gesloten worden met niet-leden. Als de markt daarentegen krap was kon het voorkomen dat de aardappelen verwerkt werden tegen "gratis-maalloon". Ook kon het bestuur besluiten op de vrije markt aardappelen bij te kopen voor rekening van de vereniging.

Het productieproces

De campagne begon in de nazomer en liep tot in de winter door. De aardappelen werden per schip aangevoerd. Na aankomst werden ze gewassen en gewogen. Tevens werd het zetmeelgehalte bepaald, waarna het vermalen kon beginnen. Door raspen en zeven werd het zetmeel gescheiden van de overige bestanddelen. Bij dit proces werd veel water gebruikt, dat afgevoerd werd naar de vloeivelden. Het aldus verkregen aardappelmeel werd gedroogd en daarna opgeslagen in de meelloods. De restanten, de zogenaamde vezels of korries, werden als ze nog veel zetmeel bleken te bevatten één of meerdere keren nagemalen en daarna als veevoeder verkocht.

De verkoop

Het aardappelmeel werd door "Westerwolde" zowel in het binnenland als in het buitenland afgezet. Na de fusie in 1956 werd de verkoop door de AVEBE verzorgd. Uit de correspondentie blijkt dat er veel aandacht aan de export besteed werd. Dit is niet

verwonderlijk gezien de ligging van de fabriek. De vrachtkosten waren relatief hoog en hierdoor werd de concurrentie op de binnenlandse markt bemoeilijkt. Voor de buitenlandse markt gebruikte de aardappelmeelindustrie over het algemeen c.i.f.-prijzen (prijzen inclusief costs, insurance and freight), die meer speelruimte boden om met scherpe prijzen te offeren.

Het aardappelmeel werd aangeboden in de topkwaliteiten "Supra" en "Afwijkend Supra". De mindere soorten die gewonnen waren tijdens de vezelcampagnes werden afhankelijk van hun kwaliteit als "Prima-secunda", "Afwijkend prima-secunda", "Secunda (ook wel "Tertia" genoemd) en "Afwijkend secunda" op de markt gebracht.

Het archief

Na de fusie in 1964 is het archief verworven door het Nederlandsch-Economisch-Historisch Archief te Amsterdam, waarna het werd opgeslagen in Den Haag, dependance Scheldestraat. In 1971 is het archief door het NEHA in bewaring gegeven aan het Rijksarchief in Groningen (brief van 16 december 1971, B 276; antwoord 22 februari 1972, B 55). Vier jaren later vond de overbrenging plaats.

Aan het gebruik van het archief zijn geen beperkende bepalingen gesteld.

Het archief is niet compleet. Afgezien van enkele hiaten in de boekhouding vallen de onvolledige correspondentieseries het meest op. Ingekomen stukken en doorslagen van uitgegane stukken van vóór de tweede wereldoorlog zijn niet aanwezig. Waarschijnlijk zijn zij bij de verwoesting van het kantoorgebouw in de nadagen van de oorlog verloren gegaan. Alleen de kopieënboeken uit die tijd bieden enig soelaas.

Na de inventarisatie bedraagt de grootte van het archief 35 meter. De stukken verkeren in een goede materiële conditie.

De inventarisatie

Het archief werd in ordeloze toestand aangetroffen. Bij de ordening van het archief is de bedrijfsstructuur als uitgangspunt genomen. Dit gaf de mogelijkheid een ordeningsschema te gebruiken, dat overeenkomt met de gang van zaken binnen de coöperatie. Het voordeel hierbij is dat de gebruiker snel de weg zal weten te vinden in de inventaris.

De boekhouding is nagenoeg compleet. De volgorde van de boekhoudkundige series werd bepaald door de volgorde van bewerking destijds. De hulpboeken werden geordend volgens de volgorde waarin zij in het journaal waren ingeschreven. Voor de gebruiker van het archief is het van belang te weten dat het boekjaar van 1 augustus tot en met 31 juli liep.

De correspondentie bevat een aantal series van ingekomen en doorslagen van uitgegane stukken. De stukken waren alfabetisch op de namen van de correspondentie per boekjaar opgeborgen.

Binnen de alfabetische ordening waren de stukken in chronologische volgorde gelegd. Aan deze ordening is niets veranderd, zij het dat een aantal in het oog lopende fouten hersteld zijn. De correspondentie van algemene aard vormt op de hier boven beschreven regelmaat een uitzondering. Zij valt uiteen in twee afdelingen. De ingekomen stukken van en de doorslagen van uitgegane stukken naar bedrijven en personen met wie minder frequent gecorrespondeerd werd (afdeling 1) waren alfabetisch en chronologisch per boekjaar geordend.

De frequente briefschrijvers (afdeling 2) kregen elk een correspondentiedossier, waarbinnen de stukken chronologisch waren opgeborgen. De dossiers waren per boekjaar alfabetisch-lexicografisch geordend. Ook deze oude ordening is gehandhaafd, afgezien van een aantal storende fouten die gecorrigeerd zijn. Op de laatstgenoemde serie is van beide afdelingen een index op de namen der correspondenten gemaakt, die als bijlage bij de inventaris is opgenomen.

Het uitgangspunt bij de vernietiging van de stukken was het voorkomen van dubblures van gegevens. Op grond hiervan zijn bescheiden waarvan de informatie die zij bevatten in de administratie was verwerkt, uit het archief verwijderd. Hieronder vielen: giro- en bankafschrijvingen, rekeningen, exportverklaringen, ingekomen enquêteformulieren.

Literatuur

Dendermonde, M. "*Hoe wij het rooiden*", Veendam 1979.

Keuning, H.J. "*De groninger Veenkoloniën*", Amsterdam 1933.

Kok, J. "*Het landbouwbedrijf in de Veenkoloniën*", Deventer.

Minderhoud, G. "*Ontwikkeling en betekenis der Landbouwindustrie in Groningen*",
1925.

Tankink, H. "*De coöperatieve vereniging aardappelmeelfabriek "Westerwolde"*". De
aardappelmeelfabriek van Veelerveen, temidden van haar zusterverenigingen, 1913 - 1964".
Doctoraalscriptie. Groningen/Harreveld, 1980 - 1981.